

Falucsúfolók, szállóigék és a falvak egymás közti divatja: Fonó, Gölle, Kisgyalán és a környező falvak példáján

Lanszkiné Széles Gabriella*

Abstract Village-flouting, adages, and fashion differences between villages: an example of Fonó, Gölle, Kisgyalán, and the surrounding villages. The population of villages has made no secret of their views about other communities; either it was a good or a bad judgment. Opinions formed of each other enhanced togetherness within their own village. The awareness of differing from the other village – manifested in fashion or action – created a strong connection between community members. The willingness to overtake the neighboring village expressed ambition and skills to advance. The aim of the data collection was to introduce folk costumes, wandering stories and the economy of villages based on village-flouting. Even altercations and fights evolved from mockery in the beginning of the last century; but nowadays these are devoted to the benefit of villages. Today, history is more valued, celebrations are held in honor to village-flouting, village chorus protect their folk costumes. With collaboration, the traditions of the past live on.

Keywords village-flouting, folk costume, wandering stories, anecdote, commonality, hostility, tradition

Bevezetés

Fonó község Somogy megye keleti részén, dombos területen, a Kapos-völgyében fekszik, Kaposvár vonzáskörzetéhez tartozik. A község közvetlenül határos északon Kisgyalán, keleten Mosdós, délen Baté, nyugaton Taszár és Zimány községekkel. Mindenegyik falunak más a lelkülete, még ha ugyanazon szempontok szerint szemléli is egy és ugyanazon ember, akkor is teljesen más jellemvonások domborodnak ki mindegyik közösségbe. Ez az eltérő gazdasági adottságukkal is magyarázható.

Kisgyalán a szülőfalum, Fonóban 21 éve élek, pontosan ugyanannyi évet töltöttem el mindkét faluban, ezért ide is, oda is kötődöm. Fonóban „gyütt-mentnek” számí-

* Kaposvári Egyetem, Állattudományi Kar, Természetvédelmi Tanszék
e-mail: lanszkine.gabriella@ke.hu

tok, mert nem itt születtem. Az anyakönyvből fel tudok mutatni ugyan egy itteni szépanyát, de ez nem elég a tősgyökeres mivoltomat bizonyítani. Van, akit ez elkésérít, ha ráadásul a szemébe mondják, hogy „gyütt-ment,” főként, ha méltán úgy érzi, hogy a falu hírnevének öregbítéséhez ő is hozzájárult. Annak, aki beleszületik, ezekbe a szokásokba természetes ez a megkülönböztetés, bár valóban nem túl szép magatartás az adott falu részéről a kicsit kiközösítőnek csengő megbélyegzés. A falu tősgyökeres lakói, „gyökerei”¹ a közösség összetartozását, külön állását más falvaktól, voltak hívatottak ezzel erősíteni a múltban és jelenben egyaránt. Mikor arról folyt a szó, hogy meddig számít „gyütt-mentnek” valaki, nevetések közepette nyolc évben állapítottuk meg. Tehát egy közösség nyolc évet ad arra, hogy az adott falu „teljes jogú tagjává” válhasson valaki, a falu szokásait felvegye, beilleszkedjen.

Ennek ellenére, ha tőlem megkérdezi valaki: „*hová valósi vagyok?*” Azt felelem *gyaláni*, hiába telt el ez a bizonyos nyolc év. A legtöbben erre a kérdésre, hasonló választ adnak. A gyerekkori kötődés a szorosabb, az ekkor rögzült szokások a meghatározóak.

Ragadvány-, csúf- és becenevek, falucsúfolók, szállóigék

A közösségek egymáshoz fűződő viszonyukat azzal is erősítették, hogy ellátták egymást találó ragadványnevekkel. Ezáltal is bizalmasabb kapcsolat alakult ki a falu népe között.

A ragadványnevek, akár a falucsúfolókhoz is átvezetnek.

A családok megszólítása a családfő vezetékneve alapján történik. Ha azonban vő kerül a házhoz, hiába „*elismert, tisztelet övezte személy*”, akkor is az após családneve után történik a megszólítás, ha már akár két évtizeddel vagy régebben meghalt az após: „*elmegek Csimáékhoz!*” (családfő: Horváth), „*átmegek Fehérékhez!*” (családfő: Hunyadi). Ragaszkodás a múlt egy kis darabjához, ha már nem képviseli élő személy, azt a családnevet akkor is örizzük. Házak esetében, főleg ha az új lakó nevét még nem jegyeztük meg, de ha már tudjuk, akkor is pl. „*Kurdi-féle-házról*” beszélünk a régi tulajdonos után. Ezen persze történtek sértődések is az új lakó részéről, mondván miért más tulajdonos nevén emlegetik az ő házát, mikor kifizette, az övé.

Legérdekesebbnek tartom, amikor két generációra nyúlik vissza a megszólítás. Györfi család, hosszú időn keresztül a község elismert, tehetős családja volt. Mikor úgymond vőnek jött a férj, a Györfi családba már az apa után a Nagy családnevet, viselő lányt a következő generációban férjhez menetele után is Györfi Rózsikának szólítják, az egész faluban, mivel az ő férje is „*vőnek jött*”, ezért még makacsul tartja magát, hogy Györfiékhez megyek. A férj családnevét nem használja a közösség a családot illetőleg, csak ha egyértelműen róla adott személyről beszélünk.

Nagyszántó: Szántó József nemcsak a magasságának köszönhette a Nagyszántó megtisztelő megszólítást, hanem annak is, hogy igen törekvő ember volt.

Szabó Eleket „*virgil*”-nek is nevezték. Fiai: Ferenc és Béla, virgil Feri és virgil Béla volt. Az unokája is hallgatott a virgil Gyuszi névre. Másképpen Elek Feri, Elek Béla és Elek Gyusziként is szólították őket.

¹ Kisgyalánban több Széles vezetéknevű család élt, az egyik család megkülönböztetésére használták a gyökér szót. Egyik Széles családnál sem akaródzott fiú gyerek születni. Mikor végre megszületett, őt üdvözölték úgy, hogy megvan a név továbbvivőjének gyökere. Ezt követően a falu tényként kezelve a dolgot a családnév élé illesztette a gyökér szót.

Gyura: Széles családok megkülönböztetésére használták. Az 1830-as anyakönyv tanúsága szerint Széles Vendel felesége Gyurkó Katalin volt. Valószínűleg a Gyurkó névből lett a Gyura megkülönböztető név. A Szélesek megkülönböztetésére használták még a „Tóka” nevet. A Tóka jelentés: kis méretű tó, vízenyős hely. Valóban, ahol a Tóka Szélesek laktak, már a vízenyösebb területekhez tartozott.

Számos család megkülönböztetésére szolgál, az anyai ág családnévének továbbvitele.

Babos bácsi: Csima Józsefet hívták így. Senki sem tudta már, hogy miért pont Babos névvel illették. A válasz az 1828-as anyakönyvben rejlik. Babos Anna férje Csima nevezetű.

Borbély Jóska: Néth Józsefet szintén foglalkozása alapján, különböztették meg a többi Józseftől.

Nyirőék: Süle családok megkülönböztetése. 1838-as anyakönyv anyai ág Nyirő Katalin.

Erzsébet: Gyakori név, épp ezért mindenkinek megvan a maga beceneve, nem kell feltétlen vezetéknevet említeni, hogy tudjuk, kiről is van szó. Például két szomszédos családon belül négy Erzsébet élt: Örzse, Örszike, Bözsi, Bözsike. További Erzsébetek: Bönci, Erzsike.

A „Mi” szócskát nem személyes névmásként használva, hanem birtokos esetként a miénk lerövidítéseként alkalmazva, jelenleg is gyakori a használata. Azonos nevének esetén, ha meg akarjuk különböztetni őket. Például két Kati dolgozott egy brigádban a termelészövetkezetben, a saját falubelit „Mi Katink”-ként szólították, emlegették a megkülönböztetés végett. Ugyanez a helyzet, ha két Mariról folyik a szó. „Mi Marink”-ként a saját testvérét említi a beszélő.

Csöntöli: a szó jelentése téblábol, valaki után folyton kullog. Nagyapám árva gyerek volt és folyton az öregapja után ment, így kapta ezt a ragadványnevet.

Kétszer Horvát: igen találó ragadványnev, neve és származása egyaránt horvát. A Horváth családok megkülönböztetésére szolgált még a Csikós Horváth, amely tagja az uradalomban csikós volt.²

Túró Gyula: Soha nem firtattam, Gyula bácsi ezen gúnynevét, talán mert sértőnek éreztem. Halála után pár hónappal, 2011-ben tudtam meg a megszólítás okát, felesége vezetett rá akaratlanul. A falucsúfolók iránt érdeklődve, mesélte el Kapospula falucsúfolóját: „*Szuszog, mint a pulai túró*”. Gyula bácsi Kapospulából jött vőnek Kisgyalánba. Tehát a falucsúfolóját használták fel az adott faluból származó személy csúfolására. A pulai falucsúfolónak az az eredete, hogy a pulaiak a dombóvári piacra hordták a túrót eladni. Egyszer azonban az történt, hogy: „*Beivott az ember és ott szuszogott a kocsin, a feleségnek kellett hajtania a lovakat. Kérdezték tőle, mit visz? Azt válaszolta túrót, de a szuszogás kihallatszott a kocsiból, tudták, hogy az embert viszi.*”³

A közeli falvak ellátták egymást gúnynevekkel a falura jellemző tulajdonságaik alapján, vagy valamilyen rajtuk megesett csúfság után. Ez esetenként búcsúk alkalmával véresen komoly verekedésekre adott okot, ami mára emlékké szelídült.

A *gölleieket bocskorosoknak* hívták. Lakodalmak alkalmából nászba menet⁴ az 1940-50-es években kitértek a lovas kocsihoz a bocskort és kipántlikázták, ekkor már nem vették sértésnek, ha a bocskort emlegették a gölleieknek. „*Hun a bocskor?- kér-*

² Lanszkiné Széles G. 2007. 138-139

³ Tóth Gyuláné (Fehér Aranka 1937), szíves közlése. Kisgyalán Árpád u. 32

⁴ Az adott faluból vonuló kocsihoz a nászúrral, ki a mennyasszonyt hívatott elhozni.

*dezték évődve, a kitűzött bocskor láttán, a másik falubeliek, kik az utcán várták, hogy megnézhessek a falujukon áthaladó kocsisort, kik a mennyasszonyért mentek.*⁵

Fekete István a Ballagó idő című művében így ír derűsre készítve az olvasót: „...az attalai sógor meglátogatta a göllei sógort, akinek a vadonatúj bocskora a pitvarban várta az aratást. De hát hiába várta, mert a sógorok rettentően szerették egymást, s ez okból rettentő sokat ittak, végül pedig az attalai sógor a göllei sógor vadonatúj bocskorában távozott, míg az elhordott magáét a göllei pitvarban hagyta, pontosan ott, ahol a sógor új bocskora pompázott. Hogy kijózanodván a göllei sógor miket mondott, azt én semmiképpen nem ismételhetem, mert részint finom embernek tartom magam, részint pedig az ádáz lektor kihúzná. Annyi azonban bizonyos, hogy Kati néni szerint a „föcskék kiköltöztek az eresz alól” és a göllei sógor nem ment többet Attalába (mert bicskázni ott is tudnak) és az attalai sógor sem jött többet Göllébe, mert részint megsértődött, hogy a sógor mit gondolt ki róla, részint pedig azért, mert a göllei sógor megesküdtött, hogy kiheréli, s ezt semmiképpen nem szeretne volna, meg amúgy sem vette volna szívére, hogy a sógor a kaposi börtönbe kerüljön...”

A másik verzió szerint, a göllei ember új bocskort vett, és abbéli örömeiben, hogy milyen tetszetős darabra tett szert, addig nézegette, gondogatta, hogy „*ez a szebbik, ez a jobbik,*” míg azon vette észre magát, hogy Gölle helyett Attalában kötött ki. Ezt a variációt gyerekkoromban, Kisgyalánban is hallottam, 2011-ben újra érdeklődve szintén ezt a változatot mesélték el Göllében, Kisgyalánban, Fonóban egyaránt. Talán ezzel a történettel függhet össze, a következő megállapítás is: „*Igalba dó'gosé, Göllébe okosé el ne menj!*”⁶ Erre a mondásra, amit a környező falvak népe is jól ismer, Göllében nem mertem utalni. A gölleiek segítőkészsége azonban felhívta rá a figyelmem. Más magyarázat szerint, a gölleiek nem engedték földjeiken keresztül vinni a műutat, amikor időszerűvé vált, így sokáig a gyaláni határban egy póznán elhelyezett viharlámpa jelezte a kövesút végét. Igal járási székhely volt, hivatalokkal, ahol nem a fizikai munka volt a mérvadó, ezért vonták kétségbe az igaliak dolgos mivoltát. Mivel e gondolkodásmód szerint az számít igazán dolgosnak aki nem szellemi munkát végez. Igalban működött a Járásbíróság, ezzel kapcsolatban született a következő azonos alakú szókapcsolat: „*járási bíró vagyok*”. Nem mindegy, hogy a sok járást bírta csupán csak valaki, vagy valóban ő maga volt a járásbíró tisztséget betöltő honpolgár.

A gölleikről él még a köztudatban, a környékbeli falvakban egy mondás: „*A vasúton alú' nem nőülsz!*” Ez többször elhangzott az 1950-es években a szülők szájából Göllében, fiukat felszólítva a „rangon aluli” házasság elkerülése érdekében. Bár a fiúk nemigen fogadták meg az atyai és anyai tanácsot. A falut a vasút szelte ketté a valóságban, de képletesen is. 1945 után, a vasúton alul a volt gazdasági cselédek számára épültek házak, míg a vasúton felül, pedig a tehetős paraszt családok éltek.

A *toponáriákat medvéseknek* szólították. Ebben az esetben egy elkóborolt medve képezte az anekdota alapját. Festetich gróf medvetáncoltatót hívott, a medve megszökött és az egész falu népének keresnie kellett. Ezért amikor csapatban keresnek valamit, akkor mondják: „*Úgy keresik, mint a toponáriákat a medvét.*” Ezt a történetet már öt évesen ismertem Kisgyalánban, bár Toponáron akkor még soha nem jártam. A falucsúfolók közül ez a legismertebb, a fiatal generáció is ismeri.

⁵ Ennek az 1930-as '50-es években még őrzött hagyománynak, a 2000-es évekre párhuzamot lehet vonni. Ecseny községgel, kik falucsúfolójukként számon tartott tutyit, falujuk népszerűsítésére használják aztal, hogy kis tutyikat készítsenek.

⁶ Szekeres Gyula (1932), szíves közlése. Gölle Ady. u. 21.

Pál Eleménné (Zóka Margit 1931) szíves közlése. Fonó Petőfi. u. 50.

Egy másik változat szerint: „Erre utal a Historia Domus ama részlete... Ugyanitt egy érdekes helyi vonatkozású szőlés keletkezéséről is értesülünk: A többi között, hogy nevének földéről több medvéket hozatott és azokat kapitányon táncoltatván ’s szíjostorral mellynek hordozása kezében közönségesen volt isztrigálván, ama közmondásnak adott eredetet, melly mai napig is divatoz: Szened mint a Toponári Medve.”⁷ „Fültnak Állítása szerint a medvékkel kapcsolatos szőlés még ma is él. A toponáriakra vonatkoztatott „medvés” titulus gúnynev, amelynek hangoztatása a közelmúltban kocsmái verekedést is eredményezett.”⁸

A toponáriak őrzik a medvével kapcsolatos örökségüket. Az óvoda bejárata fenn hirdeti Bocsoda felirattal az emlék ápolását, továbbá a 2010-ben felállított medveszobor (1. kép) bizonyítja, hogy szelídült meg mára, a valamikor véresen komoly ellentéteket szító csúfolódás Toponáron.

Fent maradt Magyaratádon, Toponár szomszéd községében, a következő mondas: „Füreden megvernek, Toponáron megb...” Ezzel utalva a hajdani kaposfürediek vérmes voltára, a néhai toponáriak ledér hajlamára.

1. kép. A 2010-ben Toponáron felállított medveszobor

Fotó: Lanszkiné Széles Gabriella

Nézzünk még, egy mára teljesen elfeledett – senki nem emlékezett rá – toponári falucsúfolót Mikszáth Kálmántól idézve: „Még rútabbúl jártak a Toponáriak. Szórazottságból úgy építették meg a templomot, hogy elfeledtek rajta ablakot hagyni. Hát bíz ezen most már nem lehetett segíteni másként, mint úgy, hogy a bíró vasárnap kirendelte a falut világosságot fogni zsákokba, melyeket a napfény felé terjesztvén, a nyílásnál villámhirtelen be kellett fogni s bent a templomba kirázni. Hogy aztán lón-e világosság benn, nem tudni...”

...Ez utóbbi esetet ugyan a történelem a pöttendiek számára is vindikálja, a dolgot mindenesetre vitás, de nem tarthatom nagyon lelkiismeretbe vágónak, mert a

⁷ Boros László 1974. Dorffimaister Somogyban, 63-64. Boros László Toponár Historia Domusából idézte, amely 1864-es keltezésű.

⁸Boros László 1974. 82.

pöttendiekről úgyis eleget jegyeztek fel az annalék az ilyenekből. Elég legyen a sokból csak azt említeni, hogy a létrát keresztbe vitték át az erdőn, s negyven ember irtotta előle húsz napig az akadályokat. Nagy fáradtságukba, költségükbe került, de keresztül vitték becsületesen.”⁹

Mikszáth Kálmán humorosan utal a vándortörténetekre a pöttendiek kapcsán, de mára elkopott a toponáriai templommal kapcsolatos csúfolója. A medvéset azonban öregek fiatalok közül egyaránt sokan ismerik, Kaposváron, Fonóban, Kisgyalánban, Göllében egyaránt.

Országhatárunkon kívül az ulmi ácsokról szól még ugyanaz a történet, akik szintén keresztbe vitték a létrát. A kosárba behordott világosság, valamint a visszabontott istállóajtó históriáját, szintén számos község nem szívesen vallja magáénak.¹⁰ Az ökör szarva nem fért be az istállóajtón, ezért bontották vissza az ajtót. Pedig köztudomású, hogy „*a fehér ökör elfordítja az ajtóban fejét.*”

Nem csoda, hogy a legtöbb ilyen történet, a falu neve nélkül terjed. A szennai falucsúfoló is a vándortörténetek köré gyarapítja. A templomtorony tövében, szép buja zöldfű nőtt. A bíró elrendelte, hogy a község bikáját fel kell húzni a toronyba. Majd a bika lelegeli a zsenge fűvet. Húzták, húzták felfelé a bikát, mikor már kilógott a nyelve, a bíró megszólalt: „*Már kanyari'jja!*” Ha egy szennainak 20-30 éve azt mondták, hogy „*kanyarítja*” elég volt ez az egy szó a biztos veréshez. A Kaposszerdahelyiek ma is azt mondják, ha Szennába mennek: „*Megyünk Böcce-falvára!*”

„A legtöbb ilyen falucsúfoló ... a bíróhoz fűződik, mert hiszen az ezek hivatalos ténykedése sokkal több alkalmat és lehetőséget ad a kifigurázásra. A hozzájuk fűződő falucsúfolók legnagyobb része azonban az úgynevezett *rátótiádák* közé tartozik, ide pedig csak a következő típusok. Bírógög, korlátoltság, főképp intézkedéseikben s az úri szokásokban, tudatlanságuk naiv palástolása...”¹¹

A batéiak a templomot akarták betolni a faluba, a bíró irányításával. „*A do'mányát a bíró letette, hogy lássék mennyit halad előre a művelet. Mikor már, nem látta a dó'mányt, akkor mondta: jó van csak tó'juk, mert a dó'mányon már rajta van! Közben pedig a koldus vitte el a nagy dó'mányt.*”¹² A falucsúfoló magyarázatát az a tény adja, hogy a batéi templomot a Gyulai Gaál család a saját földjére a falu szélére építtette, így a híveknek sokat kellett gyalogolniuk a misére, célszerűbb lett volna, ha a templom a többi faluhoz hasonlóan a falu közepére épül.

„*A batéi bíró a vályúba is beledugta a fejét. Kipróbálta, hogy tudnak-e a bikák inni. Ha az ő feje belefér a vályúba akkor a bikáké is.*”¹³

A „*Dunaszentgyörgyieket szőke seggüeknek hívták*”, ugyanis, úgy választottak bírót maguknak, hogy akinek a felesége megismeri a férje mezítelen fenekét, az lesz a bíró.¹⁴

A történelem e tekintetbe is ismétli önmagát. Manapság ugyan nem bírók, hanem polgármesterek töltenek be hasonló pozíciót falvainkban, de közülük is kerül ki hasonló mentalitású egyén. Az egyik faluban esett meg, hogy enyhén illuminált állapotban leledző polgármester, ünnepi beszéd gyanánt, annyit tudott mondani, hogy

⁹ Standovárné Gárdonyi Vera 1976. Mikszáthtól Mikszáthról, 196.

¹⁰ Andesz Józsefné (Jäckl Anna 1934) szíves közlése. Kaposvár Kölcsey. u. 46. Az ő ősei Véméndre betelepült svábok voltak, innen az ulmi ácsok története.

¹¹ Szendrei Zsigmond 1927. Falucsúfolóink, 36. 37. p.

¹² Malesovics Józsefné (Tóth Fonai Erzsébet 1926), szíves közlése. Fonó Táncsics u. 26.

Szántó Imréné (Szabó Margit 1929), szíves közlése. Fonó Petőfi u. 40.

Szekerés Gyula (1932) szíves közlése

¹³ Szántó Imréné (Szabó Margit 1929) szíves közlése

¹⁴ Bauer -Haáz Éva (1978), szíves közlése. Kaposvár Búzavirág u.10.

„*katolikus vagyok.*” Gondolta, ez önmagában is elég érdem. Így ha ez a két szavas kijelentés adott szövegkörnyezetben elhangzik, legkevesebb öt falu népe tudja, kire kell gondolnia.

„Nem veszi be a gusztusa mint a szovátai mester gyomra a káposztát (fizetéséhez tartozott az is, hogy mindennap más háznál kapott ebédet, egy téli héten véletlenül minden háznál mindennap káposztát kapott, attól fogva nem kellett neki a káposzta, Sir. 32., 210.)”¹⁵

Hasonlóképpen él a történet Kaposfüreden is. Csak itt nem a tanítóval, hanem a pappal esett meg az eset. Itt a plébános ki is prédikálta: „*Uram, adj már valami mást is ne csak káposztát!*” Kaposfüred is ápolja hagyományát, jelenkorban káposztás ételekből készült ételek főzőversenyét tartják nyaranta, ahonnan is a fonóiak tértek már haza díjjal.

Tökterményükről híresek a Kaposhomokiak: „*A homokiak olyan nagy tököket termelnek, hogy lajtorján kö fölurgatni a szekérre. Zimányban olyan sötétek az éjszakák, hogy még a csillagok is feketén ragyognak.*”¹⁶

Zimány szomszéd községei Orci és Kisgyalán, ezért eshetett meg, hogy: „Falucsúfóló: Megúszták mint a gyalániak a hajdinát.”¹⁷ A Kisgyalániaknak tulajdonítja, a szakirodalom ezt a csúfólót, azonban ez Orci csúfólója. „Az orciakat igen régtől fogva hajdinásoknak csúfolták a környékbeliek. A legerjedtebb magyarázat 1848-ig nyúlik vissza. Állítólag, amikor a falu lakói értesültek arról, hogy a horvát bán, Jellasics seregei átkeltek a Dráván, és a Dunántúl felé vették útjukat, akkor az orciak összehajdinasították a legszükségesebb holmijaikat, és a közeli hajdina mezőbe akartak menekülni. Mivel azonban az idegen támadás nem érintette a falut, így a menekülésből nem lett semmi, de a falubelieken rajta maradt a gúnyos ragadványnév.”¹⁸ A másik magyarázat szerint: „*Két pityókás atyafi, egy kánikulás nyári éjszakán, hazafelé tartott Orciba, mivel nagyon melegük volt, ezért gondolták, megfürödnek. A hajdina tábla, az éjszakában ezüstösen csillogott, mint a halastó, így belevetették magukat.*” E változat szerint így úszták meg a hajdinát. Azonban az előbbi variáció az elterjedtebb, az Orci asszonykórus is fellépései előtt, annak az elmondásával kezdi a bemutatkozását. Ugyanúgy a csökölyiek is a saját falujukban történt esettel kezdik fellépésüket. Ami pedig nem mindennapi történet, hiszen Csokonai Vitéz Mihállyal Csökölyben esett meg, hogy „*otthagyt csapot, papot*”.

„A csökölyi idős emberek áttételes emlékezetében sok minden megőrződött. Emlegették, hogy a régi református lelkészi házban betegeskedett Csokonai Vitéz Mihály és tudni vélték, kinek a lakodalma alkalmával hagyott ott csapot, papot.”¹⁹ A jelenben is szinte minden község fontosnak tartja, hogy éljenek tovább hagyományai, ezért a műsoraikat felvezető saját egyedi anekdotáival kezdik, ezekkel a szóbeli közlésekkel is a történetek tovább élését biztosítják.

A nakiakat tollasoknak hívták. „*Nászba menet, ha lányt hoztak Gyalánba Nakról, a nakiak a gyalániak szép ünneplős fekete ruháit leszórták tollal.*” Ez a gesztus, valamint a bocskor kitűzése a kocsira, egy kis évődés volt a falvak között. Egyre beljebb haladva a 20. században, egymás gúnyneveinek felhánytorgatása nem váltott ki véresen komoly vitát. Sőt, az érintett falu saját maga hívta fel a figyelmet a falucsúfólójára.

¹⁵ Szendrei Zs. 1927: 36. p.

¹⁶ Horváth Imre (Albin atya): Kaposhomok története, Kézirat. Oldalszám nélkül.

¹⁷ SMFN. 435. p.

¹⁸ Vonyó Anita 2008: Orci, 197. p.

¹⁹ Knézy J.: 2008: 285. p.

„A Taszáriakat tormásoknak nevezték, mivel: „híres volt a taszári torma, amit még Budapestre is később a Vásárcsarnokba vonattal szállítottak a taszáriak, s az egymás melletti árusok, mind taszári tormát kínáltak. Megszólalt Víg Ágoston bácsi: „*Honnan taszították magukat, én taszári vagyok, soha nem láttuk egymást.*” A válasz erre az volt: „*Fogja be a száját kend, ne rontsa el az üzletemet. Én is el akarom adni a portékámat.*”²⁰ Hiába a márkanévet meg kell fizetni! A gyaláni lakosok az 1940-es években egy alkalommal véletlenül vetődtek Taszárra oly módon, hogy Kaposvárról gyalog hazajövet, egy taszári szekér elhozta őket Taszárig. Csodálkozva szemlélték a gazda kertjében a rengeteg tormát, mire a tulajdonos vágyakozva, csak ennyit mondott nekik: „*Bárcsak több lenne, azt is el tudnám adni.*”²¹

A taszáriakról az a mondás is fentmaradt, hogy „*megfésülték, mint a taszáriak a mákos rétest,*” hogy ez miképpen történt, az már nem maradt meg az emlékezetben, azonban azt gyanítom, hogy valószínűleg a taszáriak kevés mákot tehettek a tészára, mert a fésű biztosan kigereblyézte volna a mákot. Ezt is 1935-ben vagy 1936-ban hallotta utólagja a szíves visszaemlékező, aki mindenképpen segítségemre szeretett volna lenni. „*Taszári lányt hoztak házasság céljából Fonóba, a lakodalmi vígság közepette hangzott el ez a falucsúfoló, a taszáriakat húzták vele.*”²² Mire is való egy jókedvű összejövetel, ha nem arra, hogy egy kicsit csipkelődjenek egymással a különböző falvakból egybegyűltek. Ez alapján is úgy tűnik már az 1930-as évekre szelídült a somogyi virtus, a csizmaszárból nem került elő rögtön a bicska egy kis incselkedésre. A még távolabbi múltba való visszaemlékezések szerint, az 1800-as években még gyakran előkerült a bicska kisebb horderejű kötekedés esetén is.

Minden kis község megtalálta, mivel lehetne a másikat bősztíteni, Kisgyalán esetében ilyen oknak kínálkozott, hogy nincs a templomunkon toronyóra a többi faluval ellentétben. Igaz, ott sem működnek nagy általánosságban, ezt a gyaláni enyhe irigység mondatja velem.

A szomszéd falvak Mosdós, Nagyberki falucsúfolója után érdeklődve, hosszas tanakodás után az a vélemény született meg, hogy azok olyan „*semmilyen falvak voltak, még csúfolni sem volt érdemes.*” Bár ezt a mondatot olvasva az érintett falvak biztos zokon vennék.

Azonban ezeknek a falvaknak is megvoltak a maga vicces rigmusai:

„Áldott – Pula, Szent – Attala, Fészek – Csoma, Fok – Szabadi, Sár – Berki, Szajha – Mosdós, Kurva – Baté, Szűrszaggató – Taszár, Akasztófára való – Kaposvár

Magyarázat: Állítólag a rigmust Pulában mondták el először.

Szent – Attala, mert ott lakik a pap.

Fészek – Csoma, mert rengeteg kánya (varjú) fészek volt a faluban.

Fok – Szabadi, mert sok beépítetlen, foghiányos terület volt a faluban.

Sár – Berki, nagyon sáros utcák voltak.

Szajha – Mosdós, benne sok nagyvérű fehérnép lakott.

Kurva – Baté, nagyon kanyargós utcái voltak.

Szűrszaggató – Taszár, sok eső esett, sűrűn kellett szűrt szárogatni.

Akasztófára való – Kaposvár, mert ott volt a törvényszék és az akasztófa.”²³

²⁰ Horváth Imre (Albin atya) idézett munka.

²¹ Bóna Lászlóné (Széles Rózsa 1930) szíves közlése. Kisgyalán Árpád u. 33.

²² Malesevics Józsefné (Tóth Fonai Erzsébet 1926) szíves közlése.

²³ F. Bodó Imre – Barkóczy Ernő: Attala község krónikája. 2010, 107. p.

Bizony ahhoz, hogy csúfolni vagy dicsérni lehessen egy falut, ki kellett emelkedni valamivel. Kaposvár városa a múlt század elején, szitájáról volt híres, mint ahogy Szentgotthárd kaszájáról. Jelenleg Kaposvár szintén Szitájáról ismert, most a polgármesterét hívják így, anno pedig a kaposváriak készítették hírnévre szert tett szitát.

Mint az országban több helyen, így Somogy megyében is előfordult, hogy a község kérvényt nyújtott be nevének megváltoztatása érdekében. Így változtatta meg Szomajom, Kaposfőre²⁴ a nevét, mivel a majom szó kevésbé szép csengésű a Kaposfőhöz képest. Hasonlóképp járt el Pödöri is, amikor az Antalmajor nevet vette fel.

A kisgyalániakat belgáknak hívták, reméltem, nem a balga szóból eredeztetik. Ennek cáfolása érdekében Szabó Béla adott magyarázatot: a község a belga, hidegvérű lófajtát tenyésztette, amelyet a magyar muraközi ló nemesítésére használtak. Nem hiába kapott helyet a ló címerünkben is, a kiállításokról elhozott díjak is ezt tanúsítják.

„Az 1885-ös országos kiállításra Somogy megyéből 15 ló került. Az egyesület által felküldött 15 lóból 10 után nyertek jutalmat. Az első díjat, 400 aranyfrankot egy gyaláni polgár lova nyerte el.”²⁵

„1895-ben a Gazdasági Egyesület elhatározta, hogy saját költségén tizenkét parasztfogatot szállít fel a „nagy kiállításokra”. A fogatokkal próbahajtásokat végeztek a kaposvári Honvéd téren. A lótulajdonosok között szerepelt: Fehér János Kisgyalánból. Fehér János és Kovács József Attalából pedig kiállítási érmet és fejenként 50 koronát kaptak jutalmul.”²⁶

Az uradalomban „kiváló hírnévnek örvendő” félértényészete volt Festetics Kálmánnak Gyalánban.²⁷

A lótenyésztés mellett a sertésenyésztésünk sem volt megvetni való.

„Az 1935-ös összlétszámból számított sertéssűrűség 115,6 db/100 kh Kisgyalánban”²⁸ A környező falvak sertéssűrűsége ennél alacsonyabb volt: Kaposvölgye 62 db/100 kh. Az uradalom mangalica fajtát tenyésztett. „Országos kiállításokon több díjat nyert kisgyaláni mangalica kanjaival, 1934-35-ben III. kandíjat, 1936-ban I/c. kandíjat hozott el.”²⁹

Járta is egy mondás a környéken: „*Disznót venni Gyalánba, nősülni Nakra menj!*”³⁰ Kisgyalánban sok eladó disznó, Nakon sok gazdag eladósorba került lány volt.

A naki lányok gazdagsága azonban még 50 év múltán sem merült feledésbe.

Dicsérésre is és az előbbi felszólító mondatra példa még, ami az 1980-as évek végén esett meg Göllében. Maga a körzeti orvos dicsérte a már meglelt korú legényembernek a szintén a negyvenes évein túl járó naki leányt. Mikor a szemrevételezés megtörtént, a Doktor Úr kíváncsian kérdezte: „*No, tetszett a lány?*” Válasz: „*Doktor úr! Túl keskeny az udvar. A kombájn nem tudna megfordulni benne.*” Ebből a mondatból is kiviláglik, hogy milyen fontosságú az udvar földrajzi adottsága, a párválasztás szempontjából is a legfőbb cél a gazdaság előre menetele.

²⁴ Kaposfő eredeti neve Szomajom volt. Ez az elképzelések szerint szláv településre utal, hiszen Szomajom minden bizonnyal a szláv "Zimaym", vagyis hideg hely, téli település elnevezésből származik (Székely Attila lelkipásztor). A települést 1942-től hívják Kaposfőnek.

²⁵ Molnár István 1929. Somogy vármegyei gazdasági egyesület története, 23. p.

²⁶ Király István 1982. A Somogy vármegyei lótenyésztés, 224. p.

²⁷ Csánki Dezső 1914. Magyarország vármegyéi és városai, 315. p.

²⁸ Király István 1962. Fejezetek a Somogy megyei szarvasmarha-tenyésztés történetéből, 73. p.

²⁹ Kiss Elemér 1936. Alsó-Dunántúl mezőgazdasága, 58. p.

³⁰ 70-év felett mindenki ismeri a mondást.

A velős mondások közül, ami még Kisgyalánban él: „*Bugyor nélkül díszetlen*” – Fehér Juli nénitől származik ez a máig falu szinten használt szállóige. Juli néni, aki adott magára, és átöltözött annak rendje-módja szerint a mezőn, munkakezdés előtt és annak végeztével. A váltó ruhát bugyorba vitte – 1x1 méteres kendő boggal összekötve – magával. Ez a mondat ma is elhangzik, alkalmanként oda illő körülmények között. Például, november végi esküvő kapcsán hallottam utoljára ezt a helyi mondást az ezredforduló után. Kellemes kora őszi időjárás volt az adott napon, de már téli kabát viseletét követelte volna meg a naptár. Így hát megkezdődött a tanakodás, mit is illik felvenni. Ezért döntött úgy a tisztelt násznép, hogy „*ha bugyor nélkül díszetlen, akkor kabát nélkül is*”. Érdemes figyelembe venni, hogy a mondás és a rá való hivatkozás között eltelt félévszázad, ennek ellenére az adott közösség, még mindig számon tartja. A közös múlt a jelennek is például szolgál.

Kisgyalán szomszéd községe, Fonó falucsúfolója szintén az állattenyésztésével hozható összefüggésbe.

A plébánosoknak, ahogy a jó pásztonak a nyáját, valóban ismerniük illik híveik jellemét. Dr. Rosta Ferenc plébános írta a fonóiakról: „Ugyanis azzal gyalázzák őket a környékbeli népek, hogy beképzelték, gögősek.” A fonóiakat, a szomszéd falvakban „*karónyelőnek*” hívták, az egyenes peckes tartásukat, járásukat, büszkeségükre vezették vissza, bár volt is mire büszkének lenniük. Fonó, Somogy megye egyik leghíresebb szarvasmarha tenyésztő községe volt. Ez a szóbeli talán kicsit irigykedő megbélyegzés alapja, könyvrészletekkel, levéltári adatokkal, kézzel fogható díjakkal igazolható.

Az 1935-ben kiadott Gazdacímtárban, a Mezőgazdasági Kamara szakembereinek méltatására, egy fonai még mindig büszke lehet. Gondolkodásra készíthet ez a könyvrészlet, hogy a jelen embere, milyen módon tudna felőni elődeihez. Fonóról az idősebb generáció tagjaival beszélgetünk 2010-ben a megyeszékhelyen, Kaposváron. Volt, aki hallva a beszélgetést, de Fonóban soha nem járva, kutatva emlékeiben erről a faluról, visszakérdezett: „*Az egy gazdag falu volt, ugye?*”

Megérdemlik a *fonóiak*, hogy falucsúfolójuk példával is alá legyen támasztva. 1909. június. 1-én kelt, Brokés Rezső gazdasági felügyelő levele a Földművelésügyi miniszterhez:

„*Miniszter úr!*

Fonó Somogy megyei község kispaszói részére az elmúlt évben nagyobb mennyiségű telivér simenthali üsző és tehén szereztetett be ... kerületem állattenyésztésének emelése érdekében, a község részére egy drb telivér simenthali bikát díjmentesen használatra engedélyezni adományozni kegyeskedjék. Brokés Rezső”³¹

A válasz nem sokáig váratott magára. 1909. június 09-i keltezéssel a Földművelésügyi Minisztériumból érkezett levél a Somogy vármegyei Gazdasági Felügyelőséghez.

„*Ő excellenciája utasítására Széll Kálmántól egy drb bika 2000 k árban vásároltatott. Azonban megjegyzem, hogy nem Irisz hanem egy annál jobb és fiatalabb Széll féle bika „Olga” fog érkezni.*”³²

Olga fia nevezetű szimentáli bika, Széll Kálmán miniszterelnök (1899-1903) rátóti tenyészetéből érkezett Fonóba 1909-ben.

³¹ Gazdasági Felügyelőség iratai. 1909. 06. 01. Somogy Megyei Levéltár.

³² Gazdasági Felügyelőség iratai. 1909. 06. 09. Somogy Megyei Levéltár.

Fonó másik mára már elfelejtett csúfolója: „*A fonóiak vasvállal mentek a köd elejbe*”. Egyedül a 83 esztendő Margit néni emlékezett erre a falucsúfolóra. Ez derengett még fel a múlt homályából, hogy „*nagy szürkeség jött, ahogy mesélték,*” itt elgondolkodott és annyit mondott: „*menj el a Mariska nénihez, az nálam is öregebb 97-esztendő, hátha jobban tudja!*” Ezen a ponton véltem mesészerű elemet felfedezni a valóságban, a népmesékben is van egy élemedettebb korú egyén, aki segíteni tud. Minél idősebb az ember annál több tudásanyagot halmoz fel. Valóban a segítőkészség megnyilvánulása ezen útbaigazítással is több esetben igazolta, hogy már csak a 80 év feletiek emlékeztek több dologra, amit már évek óta nem emlegettek fel.

Felkerekedtem hát, elmentem Mariska nénihez, aki az előbbi csúfolóra ugyan nem emlékezett, de tudott mást. „*Egyszeri emberes*” történet, ha ismerjük a szóban forgó személyt, akivel az eset megesett, akkor is egyszeri emberként említjük, a „személyiség jogok védelme okán”. Senkit, sem családtagját, valamilyen balul sikerült tette miatt nem akar a mesélő megsérteni, neve kihangsúlyozásával. Bár Mariska néni elárulta az érintett nevét, arra való tekintettel, hogy nem tartózkodott körünkben leszármazottja. Íme a történet: *A egyszeri embernek nem nőtt ki a bajusza. A házaló cigányok savanyító káposztás hordóba bujtatták a szóban forgó gyereket. Amíg kerülgették a hordót, mondván: nőj ki bajusz, nőj ki bajusz, addig társaik kifosztották a házat.*³³

A vasvállal pedig valószínűsíthető, hogy a rontás ellen mentek a fonóiak, csak az ezredforduló utánra már a jelentése is kiveszett a köztudatból az emlékével együtt. Ugyanis a szűrő- vágó szerszámok használatának képletes használata, elvágja a rossz jelen esetben a köd káros következményét.

A rontásoktól a vígságok felé haladva, a lakodalmak is sokféle beszédtemára adtak lehetőséget. A tánc, mint a lakodalom egyik fő cselekvése is megvitásra került. Ki-kivel táncol, hogyan találja meg a zsák a foltját. Ha a lány gazdag volt, az sem érdekelte a vagyonra áhítózó ifjakat: „*Hogy a csipőlin se hús, se semmi, milyen egvebugya ez a ..., a ruha sem áll jó rajta, nem szép*”.

„*Majd titeket szegény gyerekek hi'nak el táncolni*”, – szomorították a kevésbé tehető családból származó leányzókat jóakaróik, „*de a szegény legény is jobban táncoltatta a gazdagot*”. Ha a gazdag fiú, akinek a *Gecsényben*³⁴ volt földje, táncoltatott egy lányt, nem azt mondták táncol a Jóska, hanem: „*táncol a Gecsény!*”

A közösség életében a temetés éppoly fontosságú volt, mint a lakodalom. A temetés színhelye, Isten szent ege alatt kellett, hogy megtörténjék, azonban mínusz 25 Celsius fokban, az állást, fagyoskodást a részvét teljes résztvevők már nehezen viselik. Főként tudva, hogy az 1990-es években, ebben az egyházkerületben, plébánosuknál „*prédikálni senki sem tudott jobban*”. Így hát a következő temetésen, mikor újra dermesztő hideg volt, a hívek megkérték papjukat, hogy: „*fogja rövidebbre a szót plébános úr!*” A legközelebbi télies temetésen már Ő mondta: „*tudom, rövidebbre fogom a szót.*” Hiába, a pásztornak nyája igényeit is figyelembe kell venni!

Népviselet az egymással kapcsolatban lévő falvakban

Mindegyik községnek megvolt a maga sajátos jellegzetes viselete, a Kisgyalániak bő ruhásak voltak, térd alatt érő szoknya, két-három vászon pöntővel.³⁵ Az egymás hatóságában élő falvak divatjára, abból a szempontból kívánok kitérni, amit ők maguk

³³Fonai Károlyné (Fonai Mária 1915), szíves közlése. Kaposvár Kaposi Mór u. 3

³⁴*Gecsény*, Fonó legnagyobb, legjobb minőségű határrésze.

³⁵Alsószoknya.

tektek szavá egymás megkülönböztetése végett. Minden esetben, tiszteletben tartották a szomszéd település viseletét, de sajátjukhoz ragaszkodtak ezzel is hangsúlyozva saját közösségük összetartozását. Ha olyan valaki, aki ezen a vidéken töltötte fiatalságát, ránéz a 20. század első feléből származó környékbeli falvakban készített fényképekre, a viselet alapján, rögtön megmondja melyik faluban készült. A göllei és a kisgyaláni viselet nem különbözött, mindkét faluban „*bőruhas*” volt a viselet. A ruhából ítélve, Kisgyalánban azt hitték első ránézésre, hogy az ő hozzátartozójuk van rajta. Fonóban viszont azonnal azt kérdezték: „*Melyik faluban készült, mert mi szük ruhásak voltunk?*”³⁶

„A lányok, hogy minél több és szebb bársony szoknyát tudjanak venni, ezért napszámban a szegényebb birtokos parasztok köréből is sokan elmentek, itt más községekből érkező lányok, asszonyok divatjával is szembesültek.

A háború előtt, a férjhez adott lánynak télen-nyáron viselni kellett legalább két pöntöt. Ennek a divaton kívül, praktikus okai is voltak: ráncai kitarították a szoknyát, ami egyrészt mutatósá tette, másrészt hasznos volt, mert elállt a testtől, nyáron nem tapadt a bőrre, és így hűvös maradt. Télen még, ugye ha hideg is volt, a kispadra akkor is illett kiülni vasárnaponként beszélgetni. Lesöpörték a padról, és nyugodtan ráülhettek, hisz’ a több réteg alatt nem fenyegette őket a megfázás veszélye.

Az attalaiak, a kisgyaláninál bővebb szoknyát viseltek, rájuk mondták: „*nagy farú, pici derekú menyecskék. A derékon széles övet hordtak.*”³⁷

Különbség volt abban is, hogy bekötős aljú vagy kieresztős aljú blúzt viseltek.

A fonóiak és a zimányiak szűkebb ruhát viseltek. Fonó gazdagabb falu volt Gyalánhoz viszonyítva, így előbb indult el a polgárosodás útján, anyagilag módjukban állt, hogy a város divatját kövessék. Zimány közelebb volt a városhoz. A több pöntös Kisgyalániak megszólták a Zimányból idekerült lányt, aki szük szoknyás viseletet hozott magával, így az „*egy szoknyás Mari*” jelzős szerkezettel illették.

Igalban, mely valaha mezőváros volt, a hosszú, szűkebb szoknya volt a divat. A viseletek azonban keveredtek is, attól függően, hogy ki hova ment, vagy honnan jött férjhez. Például Széles Rozália Igalba ment férjhez, ő már hosszú szoknyásan jött haza látogatóba. A Zimányból idekerült Bizderi Etel viszont felcserélte a hosszú szoknyás viseletét Gyalánira. Volt olyan is, aki megtartotta egy darabig azt a viseletet, ahonnan idekerült. Ez nem csak azon múlt, hogy ő melyiket szeretné viselni, hanem pénz kérdése is volt, mikor nyílt módja újabb ruha előteremtésére.

Andocsra menet, búcsújáráskor is megtapasztalhatták a másik falu divatját. Érdekes látvány lehetett, a másik kis falu csoportját nézve, tudták melyik faluból valók, kik tartoznak össze. „*A nakiak divatja a térden felül érő szoknya volt, nagyon cifra harisnyával, ami térden alul ért. Ami önmagában bütykös és fűzővel, selyemszalaggal volt rögzítve.*”³⁸

Más közös munka során is szembesülhettek egymás divatirányzataival. *Masináláskor*, - a kézzel való aratást követő cséplést hívjuk masinálásnak, - több falu napszamosai dolgoztak együtt. A déli ebéd utáni pihenéskor, a nakiak csak hason tudtak feküdni, mert a „*pufándli törte volna az oldalkat, ha oldalt vagy hanyatt fekszenek.*” A *pufándli* ugyanis korpával volt kitömve. Ezért is kérdezték vetkőzéskor: „*marad-e valami?*”

³⁶ Szántó Imréné. (Szabó Margit 1929)

³⁷ Fehér Károlyné szíves közlése Kisgyalán Árpád u.

³⁸ Szabó Józsefné (Dezső Ilona 1933) szíves közlése Kisgyalán Kossuth u. 35.

Nagyberkiből hasonló történet maradt fenn: „*Minden a székre, minden a székre, semmi az ágyra? Kérdezte újdonsült feleségét, a vőlegény.*”³⁹

Ha némelyik lány kicsit *görhes* volt, de a falu divatjába nem tartozott bele a *pufándli* viselés, akkor egyedi esetként vették igénybe ezt a gömbölydedebb formákat kölcsönző *göndör*.⁴⁰

„Igen színes és változatos volt a viselet, közösségenként külön divatot teremtettek, nem más országok divatját követték, mint a tehetős réteg. Akkoron még, nem kívántak uniformizálódni. Nagyberkiben, az 1946-os templomszenteléskor készült fénykép is a falvak közötti viseletbeli különbségről tanúskodik (2. kép). A templom sarkánál a hosszú ruhás pulaiak, középen a térd alá érő bő szoknyás gyalániak, kissé távolabb mögöttük az attalaiak viselete látható.

2. kép. Templomszentelés (Nagyberki, 1946)

Forrás: saját gyűjtés

A cselédasszonyok között volt, aki a „*falusi*” viseletet követte. Ugyanolyan, esetleg szebb ruhátára is lehetett, mint egy szegény parasztnak. Nagy általánosságban, az uradalomban megélhetést keresők szívesebben és előbb követték a város divatját. Az 1940-es években készült fotókon, mikor azon „*kutakodtunk*”, hogy melyiken ki látható, az avatott szemek rögtön a „*falusiakkal*” kezdték a sorolást. Utána került rá sor - „*hogy ez a legény meg pusztai*” - és a neve is előkerült a feledés homályából. De hát, kinek már a szépapja is ebben a faluban született, és itt élte le az életét, érthető, hogy vele kezdi az emlékezést, nem az elszármazottal.”⁴¹

Házasságkötés után szó szerint bekötötték a lány fejét. „*20 évesen már ki sem láttunk a kendő alú*”.⁴² Szól az emlékezet némi öniróniával.

A lábbeli viseletről csupán a csúfolásra okot adó téma kapcsán essék szó: A tutyit kötötték, vagy posztóból készítették, vászonnal talpalták. A vászon talpalás, nagyon hamar leszakadt, így minden estefelé „*tutyitalpalás*” volt a „*téma*”, ugyanis

³⁹ Bóna Lászlóné (Széles Rózsa), Tóth Gyuláné (Fehér Aranka) szíves közlése.

⁴⁰ Szekeres Gyula (1932) szíves közlése.

⁴¹ Lanszkiné Széles G.: Kisgyalán története és néprajza. 2007. 155-157. p.

⁴² Kovács Józsefiné (Deres Teréz, 1937), szíves közlése. Gölle, Petőfi u. 43.

megszólásra adott okot, ha valakinek rongyos volt a tutyija talpa. Már pedig ez hamar kiderült, hisz' a templomban le kellett térdelni.

Igen kedvelt volt az úgynevezett „*német kapca*”, a gyapjúból kötött magas, díszes szárú zokni, melynek csipkésre kötött a széle, ezt papuccsal hordták. Ide kívánczik egy kis történet: A Göllében élő Belányi Valter körállatorvos úrnak volt egy nagy szőrös komondor kutyája, amit megnyírtak, majd megfonták a szőrét, ebből készült a kapcája. Egyszer munkahelyi körútján járva Kisgyalánban ezt a kapcát viselte, amikor is megállt egy keveset beszélgetni. Az egyik kutya, míg ő a gazdájával beszélgetett, szimatolgatta egy darabig, majd *bak* kutya lévén felemelte a hátsó lábát, megjelölte a rokon szőreből készült kapcát. Ezt a történetet számtalanszor hallottam gyerekkoromban, az 1970-80-as években. Ezek az anekdotikus történetek, visszaemlékezések színesítették mindennapjainkat.

Az idősebb generáció fehér bőgatyás viselete is érdeklődésre tartott számot. Fonai Jozsó bácsi az 1930-as években, fehér vászon bőgatyájában, szőrtarisznyájával rőtta a pesti utcát, az egyik Budapesti Országos Állattenyésztési Kiállítás alkalmával. Az erkélyről a pesti hölgyek kíváncsian szemlélték, sőt integettek is neki. Közvetlen hangon visszakérdezett: „*Ha vó'na létrátok legyünnétek ugye?*” A származási helyet, a divatot, és egyebet illetőleg volt egy velősen megfogalmazott rigmusa: „*Bő gatyá, bő illet.*”⁴³ *Benne van a somogyi ítélet!*”

Fonai Mártonról szól a következő szintén Budapesten történt eset, egyszer mikor *eladózott*,⁴⁴ kék munkásruhájában be akart térni egy kávéházba. A pincér, öltözékére való tekintettel nem engedte be. Erre megharagudott és elment cilindert, frakkot vásárolni, ebben az öltözékben tért vissza a kávéházba, ahol is kikért egy vasfazék kávéját majd a legnagyobb címletű pénzzel fizetett, amiből visszaadni sem tudtak. Ekkor elkezdett vetkőzni: „*Igyá' ruha, egyé' ruha, pengő az úr!!!*”, közben visszaöltözött a kék munkásruhájába.⁴⁵ Heves vérmérsékletét igazolja a következő, jellegében hasonló eset is „*Kaposba' a Turul szállóba*”⁴⁶ *kért egy facsöbör jófajta bort, és megmosta benne a lábát.*”⁴⁷

„A szüreti bál is igen fontos esemény volt az egész falu népe számára. Ilyenkor még Kaposvárról Grábner fényképész is eljött Fonóig, megörökítendő az eseményeket. A fiatalok azért várták ezt az alkalmat, mert beöltözhetek, az idősebbek pedig mert segíteni tudtak a fiatalok öltözékének megválasztásában. Félévszázaddal ezelőtt is hasonló módon zajlottak a Szüreti bálók. Ma ugyanúgy felöltöznek a fiatalok paprikás asszonynak, mint annak idején az édesanyjuk. A bíróné által viselt párta és melény közel száz éves, amint a fejkendője is. Ezeknek az apró tárgyoknak a megőrzése, ünnepi használatba történő bevonása, is biztosítja a folytonosságot az előtünk élőkkel, hiszen ezzel megbecsüljük azt, ami számukra is fontos volt. Ezeknek az „újabb kori” szüreti bálóknak a forгатókönyve ugyanolyan, mint a több emberöltővel ezelőttieknek. A szüreti versek, ugyanolyan csipkelődöek, mint félévszázaddal ezelőtt. A falu népe várja a felvonulást, a kisbíró által felolvasott rigmusokba szedett szüreti beszédet, amelyet a falu több pontján felolvasnak. A beszéd természetesen az egész falu közös ügye, mert ebben tréfásan elhangzik, az is, ami megszólásra ad okot. Ezen nem szabad megsértődni, hisz' név nélkül hangzik el, de mindenki tudja mikor, kiről van szó. Sőt mindenki várja is, hogy megemlékezzenek valami balul sikerült tetteről.

⁴³ Ülep

⁴⁴ Eladta portékáit.

⁴⁵ Anekdota gyűjteményben is olvasható, ehhez hasonló történet, ez is a vándortörténetek körét gyarapítja.

⁴⁶ Ma Dorottya szálloda.

⁴⁷ Malesevics Józsefné (Tóth Fonai Erzsébet 1926)

Ha a mondanivaló egyik vagy másik szomszédos faluval volt összefüggésben, hát oda is átmentek kidobolni a tényállást. Például:

*„Elszáradt a kukorica szára,
azért kerültek a fonói legények B listára.”
„Fonói legény, gyaláni lány elmaradt egymástól, nem lett a lakodalomból
semmi.”⁴⁸*

Az öltözködéssel kapcsolatban, fontos, hogy egyértelműen az a cél, hogy játékok⁴⁹ esetén, semmiképpen ne a saját faluja viseletét öltse magára az adott falu népe, hanem más falvakét. A mi esetünkben, Kisgyalánban általános szokássá vált, az itt egykor paprikát áruló sióagárdi asszonyok viseletét felölteni. Pásztorjátékok esetén, szintén jelezni kell a játékoságot. Itt úgy nyilvánul meg az öltözékben, hogy a bekecset, kucsmát ki kell fordítani, úgy kell felvenni! Ezt minden falusi szülő tudja. Mikor a Művészeti Alapfokú Iskolába járó, néptáncos gyerekeinket Kaposváron öltöztettük a pásztorjátékokra, a göllei⁵⁰ anyukák gondolkodás nélkül ösztönösen, épp úgy kifordították a kucsmát, mint ahogyan én is, így nyomtuk a fiúk fejére. Visszafordították velünk a kucsmát. Mi értetlenül néztünk egymásra: „*ezt nem úgy kell!*” Mi még így tanultuk gyerekkorunkban (3. kép), de Kaposváron már ez a szál elszakadt.

3. kép. Kisgyaláni pásztorjátékok az 1970-es években

Forrás: saját gyűjtés

Egyre kevesebben vannak, akik a fiatalabb generáció számára át tudják adni saját falujukról az anekdotákat, a hagyományokat. Ha időben fel nem jegyezzük őket, feledésbe merülnek, elvesznek. Fontos, hogy tudjunk emlékezni.

Az összetartozás szükségessége, az összefogás a múlt században fokozott mértékben nyilvánult meg a jelenhez viszonyítva, az egymásrautaltságból fakadóan. A nehéz fizikai munkák elvégzéséhez, sokszor nem volt elég egy család ereje. Ha az idő

⁴⁸ Lanszkiné Széles G. 2007. 179. p.

⁴⁹ A szüreti bál, éppúgy játéknak számít, mint a nevében bent hordozó pásztorjátékok.

⁵⁰ Igen becsülendő, hogy 24 km-ről behozták Gölléből Kaposvárra a gyerekeket a néptánc oktatásra hetente kétszer, így este kilenc óra előtt nem sokkal érnek csak haza.

szorította az embert, akkor is több kéz többet végzett összefogással, a munka is jobban ment társaságban. Mára lecsökkent az egymásrautaltság szükségessége. Azonban egy közösség érzi, hogy az összetartozásukat valamilyen módon továbbra is óvni kell. Ehhez, jól tudja, minden közösség őrizni kell a múltat, a meglévő hagyományokból lehet még meríteni. Erre a falucsúfolók is alkalmasak, kitűnően tovább vihető általuk a hagyomány, nem szakad meg a szál. A folytonosság biztosításával, életképes turisztikai vonzerővé konvertálhatók a falucsúfolók. Toponáron 2005 óta, a búcsú a medve jegyében zajlik. Kaposfüreden káposztás, Mernyén krumplis ételek, Mesztegnyőn rétes készítésére szentelnek egy napot, és lehetne sorolni a példákat tovább. Ezzel a falvak egyszerűségükkel, a hagyományaik tiszteletével, becsülik a múltat. Összefogással nem vesznek el ezek a népi gyöngyszemek. A korábbi falucsúfolókból fakadó ellenségeskedés vendégcsalogató irányba mozdult el.

Érezzük, hogy meg kell, őrizni tovább kell adni a múltból ránk maradt hagyományokat. Fontos tudnunk, miben vagyunk másak, mint a szomszéd községek. Nem uniformizált világot akar látni az ember, az elkeseríti. Színes, változatos hagyománytiszteelő, divatjukat, ha csak fellépéseik alkalmával is, de őrző falvak létre kell törekedni.

Felhasznált irodalom

- Boros László 1974.** Dorffmaister Somogyban, in Kanyar József. (szerk.): *Somogy megye múltjából*, Kaposvár: Somogy Megyei Levéltár, pp. 61–83.
- F. Bodó Imre – Barkóczy Ernő 2010.** *Attala község krónikája*. Attala Önkormányzat, Kaposvár.
- Horváth Imre, Albin atya é. n.** *Kaposhomok és térsége története*, Kézirat. Oldalszám nélkül.
- Király István 1982.** A Somogy megyei lótenyésztés, in Kanyar József. (szerk.): *Somogy megye múltjából*, Kaposvár: Somogy Megyei, Levéltár pp.213–242
- Király István 1962.** Fejezetek a Somogy megyei szarvasmarha-tenyésztés történetéből, in Kanyar József (szerk.): *Somogyi Almanach 7*. Kaposvár: Somogy megyei tanács V.B. Művelődésügyi Osztálya, 3–84.
- Kiss Elemér 1936.** *Alsó-Dunántúl Mezőgazdasága*, Kaposvár: Az Alsódunántúli Mezőgazdasági kamara.
- Knézy Judit 2008.** A csökölyiek önértékelése, véleménye saját hagyományairól és sorsuk fordulója (1900-1950), in Ábrahám Levente (szerk.): *Somogyi Múzeumok Közleményei*, Kaposvár: Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága, 283-294.
- Lanszkiné Széles Gabriella 2007.** *Kisgyalán története és néprajza*, Kaposvár: Kisgyalán községi Önkormányzat.
- Molnár István 1929.** *Somogy vármegyei gazdasági egyesület története*, Kaposvár: Új Somogy nyomda
- Gazdasági Felügyelőség iratai*, 1909. Somogy Megyei Levéltár.
- Standovárné Gárdonyi Vera 1976.** *Mikszáthtól Mikszáthról*, Budapest: Tankönyvkiadó.
- Szendrei Zsigmond 1927.** Falucsúfolóink, *Ethnográfia*. XXXVIII. évfolyam, 1. szám, pp. 30–39.
- Várkonyi Imre, Király Lajos (szerk.) 1974.** *Somogy megye földrajzi nevei*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Vonyó Anita 2008.** *Orci*, Kaposvár: Orci Község Önkormányzata.